

1975 – politisk profilering och utsuddning

År 1974 blev ett för oppositionen förlorat år, skriver redaktör Axel Waldemarson i sin översikt av det nu gångna året. År 1975 började partierna formera sig inför valstriden 1976. Som vanligt tog sig förberedelserna formen av både profilering och utsuddning, och författaren menar att de icke-socialistiska partierna har all anledning att göra mera åt profileringen. Hos väljarna finns en känsla av att det behövs ett maktskifte, och de stora undersökningarna, den som Forum för samhällsdebatt låtit göra och SIFO:s, visar både att ett maktskifte är möjligt och att väljarna vill ha en samling inom oppositionen.

1974 blev – skrev jag för ett år sedan i Svensk Tidskrift – ett blandpolitikens år. Med kommunisternas hjälp kunde regeringen Palme väga upp de 175 icke-socialistiska mandaten. För att förhindra lottning och för att driva igenom de förslag för vilka kommunistiskt stöd icke var att påräkna tvingades regeringen att kompromissa med ett eller flera borgerliga partier. På blandekonomin grundval träffades alltså blandpolitiska uppgörelser som den första Haga-uppgörelsen. Den parlamentariska ansvarsfördelningen gick förlorad: i stället för att opponera övertog en del av oppositionen regeringsansvarets börda – utan att få njuta av dess välbehag.

Haga-uppgörelsen förseddes också med corporationernas välsignelse. Ansvarsfördelningen blev på detta sätt än mera mångtydig. 1974 blev därför inte bara ett för oppositionen förlorat år. Det blev också en påfrestning för parlamentarismen.

Formering till val

Av naturliga skäl började partierna 1975 att formera sig inför 1976 års valstrid. Uppmarschen blev också den främsta anledningen till den säregna blandning av profilering och utsuddning som kom att känneteckna det politiska skeendet i vårt land.

Blandpolitiken kulminerade våren 1975 med Haga II. Regeringen Palme hade emellertid förlorat sitt främsta vapen mot oppositionen: nyvalshotet. För folkpartiet betydde detta en vidgad rörelseram. Det var inte bara en tillfällighet – och socialdemokratisk överskattning – som förde moderaterna,

folkpartiet och centerpartiet närmare varandra i finansutskottet. Det betydde åtskilligt att en rad opinionsmätningar – Sifo – gav beskedet att stämningarna för ett skifte vid regeringsmakten praktiskt taget var lika starka som inför valdagen 1973.

För svensk politik är detta ett fenomen värt att studera: väljarnas ståndaktighet. Oppositionens förlorade år – låt oss säga 1974 och halva 1975 – slog inte ned modet på väljarna. Efter den halva segern 1973 kunde man ha räknat med att de skulle resignera efter regeringens uppgörelser med ett eller flera av de borgerliga partierna. De hade gjort sitt; ville partierna sedan inte satsa på att fullborda segern 1973, så fick de skylla sig själva.

Det var framförallt två opinionsmätningar som väckte uppmärksamhet. Den ena – beställd av Forum för samhällsdebatt – gav ännu en gång ett övertygande besked att de icke-socialistiska väljarna krävde trepartisamverkan. Den andra – Sifos novemberundersökning – utvisade borgerlig övervikt i väljarkåren med 49 procent för de icke-socialistiska mot 47,5 procent för de socialistiska partierna. Naturligtvis är detta inte någon säker marginal. Den ger emellertid ett påtagligt stimulanstillskott till det icke-socialistiska Sverige. Det står ingalunda skrivet att socialdemokraterna skall trygga sitt maktinnehav 1976. Valutgången är alltså en öppen affär.

I kombination ger de två mätningarna de tre icke-socialistiska partierna en tankeställare: de väljare som 1973 var så nära att åstadkomma ett skifte vid regeringsmakten tänker inte lägga sig på sofflocket 1976. I stället

har de visat en tåga som man saknar hos en och annan oppositionspolitiker.

Palmes dilemma

Den socialdemokratiska strategin har efter 1973 års val varit enkel och föga överraskande: att splittra de icke-socialistiska partierna. Det är uppenbart att de socialdemokratiska strategerna räknade med att tiden arbetade för dem. Ett typiskt drag hos Olof Palme är ju förmågan att hålla ut. I regeringsställning skall socialdemokratin övervintra till dess bättre tider stundar. Det var det råd han gav efter katastrofvalet 1966 då ett och annat statsråd ville ge upp. Efter samma filosofi uthördade han åren 1971–73, de så kallade "snålblåstens år". Med samma mått mätt förvandlar Palme motgångar och nederlag till framsteg och segrar.

I en stor intervju i Berlingske Tidende den 30 november 1975 ställs Palme inför frågan:

– Den medvetna ideologiska debatt som ni talat om har ju inte kunnat hindra att de svenska socialdemokraterna inom loppet av sex år förlorat 300 000 väljare och 29 riksdagsmandat.

Palmes svar är typiskt:

– Jag anser inte att vi förlorade valet 1973. Tvärtom blev det i stället en organisatorisk och ideologisk seger.

Statsministerns – och därmed det socialdemokratiska regeringspartiets – dilemma är uppenbarligen att övervintringsstrategin på en avgörande punkt slagit fel: det skulle bara behövas bättre tider och högre sysselsättning för att socialdemokraterna skulle återvinna om inte en egen så i varje fall so-

cialistisk riksdagsmajoritet.

1975 har emellertid visat att det ingalunda är så enkelt som socialdemokraterna trott. Väljarna är inte bara intresserade av välfärd och sysselsättning. De är i hög grad upptagna av själva samhällssystemet och den roll de har att spela i detta. För dem är valet mellan individualismens öppna och kollektivismens slutna samhälle väsentligt.

Idépolitisk renässans

För mer än 20 år sedan – 1954 – talade Dagens Nyheter dåvarande chefredaktör, Herbert Tingsten, inför ett brittiskt universitetsauditorium. I ett sedermera berömt avsnitt föll orden sålunda: "Enigheten mellan de svenska partierna såväl när det gäller de allmänna principerna som när det gäller den praktiska politiken är nästan fullständig. Ord som socialism och liberalism tenderar att bli enbart honnörsord, användbara vid val och politiska festligheter. Utjämnningen och sammansmältningen mellan partierna har nått så långt – och de allmänna idéerna därigenom i så hög grad förlorat i betydelse – att man kan tala om rörelse från politik till administration, från principer till idéer."

De politiska ideologierna var alltså dödförklarade. Det var, som Palme själv under de åren uttryckte det, nästan oförsynt att tillägga "och likväl lever de". Och visst gör de det! 1975 kunde ha blivit ett år av idépolitisk klarläggning: det var ju de stora partistämornas år. Socialdemokraterna företog en av sina sällsynta programrevisioner. Från moderaternas riksstämma utmanades de till en idépolitisk debatt. Vänsterpartiet kom-

munisterna vändades och nästan sprängdes under de svåra motsättningarna mellan de stalinistiska gammalkommunisterna i Norrbotten och reformisterna i partiledningen, Hermanssons arvtagare. Centerpartiet kom så smått underfund med att en samhällssyn inte bara låter sig grundas på ett våldsamt motstånd mot kärnkraften. Per Ahlmark försökte för sin del som nyvald folkpartiordförande väcka en slogan från 1930-talet till liv:

Du går åt höger, du går åt vänster,
varken åt höger eller vänster går jag!

Utsuddningen

Den fråga som uppställt sig för valstrategerna blir därmed: skall vi satsa på strid om de stora och principiella riktlinjerna eller skall vi lita till konkreta politiska frågors dragningskraft på väljarna?

1947 uttryckte Jörgen Westerståhl saken så, "att man av flera skäl har anledning att över huvud taget ifrågasätta värdet av allmänna politiska program. Möjligheten att förteckna den kommande politiska utvecklingen måste alltid ha bestått i och kommer väl fortsättningsvis huvudsakligen att bestå i att man tar upp till lösning de olika problemen i den ordning de inställer sig".

Gunnar Sträng, som uttrycker sig mindre sofistiskt, brukar tala om att socialdemokraterna 1956 "Gud vare tack och lov" fick en stor reform att satsa på: tjänstepensioneringen.

I festskriften till Ernst Wigforss 80-årsdag 1961 konstaterar Ingemar Lindblad: "All erfarenhet tycks tyda på att högergrupper till

skillnad från radikala partier vinner framgång med generella invektiv som 'förmyndarstaten' och honnörsord som 'individens frihet', men lider nederlag när det kommer att gälla konkret politik ... Därför bör alla socialister, radikala som moderata, sträva efter att förlägga den valpolitiska striden till det konkreta planet och undvika det principiella ..."

Borde då inte en sådan valpolitisk strategi skapa klarhet och göra valet för väljarna lätt? Det är ingalunda säkert, inte minst därför att det i tider av hårt pressad samhälls-ekonomi är svårt att finna en reform som är så övergripande att valhandlingen nära nog blir en folkomröstning i form av ett ja eller nej till den. Hur svårt det är framgår ju inte minst av att centerpartiet förefaller att misslyckas att göra kärnkraften till en sådan valfråga.

Profileringen

Ingemar Lindblad är inte främmande för att det finns reservationer när det gäller strategin. För många socialdemokratiska partier i Europa har ju problemet under årtionden varit om en klar socialistisk politik är för dem mera farlig att föra än välfärdspolitik av moderat märke. Men, skriver han i sin uppsats, "det är inte fråga om att avstå från det socialistiska långtidsperspektivet eller de generella och moraliska motiven för politiken, utan att endast spara detta för mindre kretsar".

I den tesen omsatt 1975 i Kanslihus och partihögkvarter har vi förklaringen till den utsuddning som vi bevittnat. Alla frågor

lämpar sig inte för profilering. Olof Palme förklarade snabbt att kravet på marksocialisering fick stå för LO:s räkning; det fanns inte inskrivet i det reviderade parti-programmet. Till det meidnerska fondförslaget vägrar partiet att ta ställning förrän fackföreningsrörelsen diskuterat igenom det. När det gäller det allmänna socialiseringskravet är den nya skrivningen inte mera upplysande än den gamla: en ideologisk grundval förvandlas alltjämt till en lämplighetsfråga.

För de icke-socialistiska partierna borde det närmast vara en självklarhet att kräva klara besked av socialdemokraterna på dessa punkter. Det vore en dålig politisk strategi att tillåta dem att till utsuddningens gränstona ned det socialistiska profilerandet i partiets program. Under många och långa år har med utgångspunkt från Per Albin Hanssons sk brännpunktstal i andra kammaren diskuterats när socialdemokraterna skulle komma till det vägskalet där de inte har något annat val än den riktning som fullbordar samhällets utveckling i socialistisk riktning.

Varför skall det enbart vara socialdemokraterna förbehållet att internt föra diskussionen om tiden är mogen eller ej för att ta itu med äganderätten?

Väljarnas rätt

Det finns också på oppositionssidan en brist på klarhet. Främst gäller den väljarnas rätt till klarhet i regeringsfrågan. Under den gamla tvåkammarriksdagens tid var den inte lika lätt att entydigt besvara: första kammaren med dess eftersläpande sammansättning

kunde man inte komma förbi. Med enkammarriksdagen har förhållandet blivit ett annat. Bertil Ohlin såg mycket tidigt – precis som John Lyng i Norge när det gällde den valordning som oförtjänt gynnade arbeiderpartiet – att en enkammarriksdag var en av de främsta förutsättningarna för ett skifte vid makten.

Vid ett och samma tillfälle utser nu de svenska väljarna i fortsättningen 349 ledamöter i kammaren. En jämviktsriksdag kan inte utgå ur 1976 års riksdagsval. Därmed blir det också ett direkt val om regeringsmakten. För det parti som sitter i regeringsställning är det naturligt att vädja om förnyat mandat. För den opposition som strävar efter att få en växling vid makten till stånd kan det inte räcka med att begära förstärkt stöd. Den måste hemställa om ett direkt mandat att överta regeringsmakten. Moderaterna har aldrig svävat på målet. För centerpartiet är kravet på ett maktskifte ett livsvillkor för att kunna behålla väljarna från 1973. Folkpartiet har under 1975 uttalat sig med ökad skärpa, dock utan att ge ett tillräckligt klart besked.

Helén använde gärna uttrycket att om väljarna 1976 gav riksdagen en icke-socialistisk majoritet så skulle denna ta sig uttryck i en ny regering utan socialister. Häri låg det ett starkt passivt drag: det föreföll som om folkpartiet så att säga skulle stå vid sidan och därifrån betrakta strävanden att få en maktväxling till stånd. Därmed skulle det behålla sin handlingsfrihet. För väljarna måste det då uppstå en tvekan om vartill denna

skulle användas. Att förhjälpa socialdemokraterna till fortsatt regeringsmakt eller ej?

Ahlmark har övertagit Heléns tes, dock med en starkare betoning av maktskifteskra- vet. Det är alltså så att de icke-socialistiska väljarna kommer att straffa det parti som mäter sig ut ur regeringsalternativet genom att svika det vid valurnorna. Det borde emellertid inte bara vara väljarnas gisselslag som driver de tre icke-socialistiska partierna samman. Främst bör det vara deras ansvar för den politiska utvecklingen och för att genom ett skifte vid regeringsmakten vitalisera den svenska demokratin och parlamentarismen.

I själva verket är det förvånansvärt att ett samlingsbegrepp som inleds med en *negation* har så utomordentligt stor slagkraft som icke-socialistisk. Ett uttryck för att politiskt vilja något annat än socialisterna samlar halva den svenska nationen. Trots att det gnisslat inbördes, trots ansatser att uppleva den gamla förödande leken att två slår den tredje och trots att sammanhållningen kunde vara bättre fylkar sig fler väljare bakom moderaterna, centerpartiet och folkpartiet än det socialdemokratiska regeringspartiet.

Hos väljarna finns det säkerligen en instinktiv känsla av behovet av maktskifte efter 40 års socialdemokratiskt styre. En mera slagkraftig appell är svår att tänka sig än denna: Låt dem inte sitta 50 år vid makten!

Den enkla slutsatsen blir därför att de icke-socialistiska partierna har allt att vinna på att profilera i stället för att sudda ut sig i regeringsfrågan.